

แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจกสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

ชญาณันท์ แก้วทองพันธ์¹ ระรินพร แหลมสุวรรณกุล¹ ศรัญญา พุ่มตาก้อง¹
สิทธิ์สินี อินทร์ไพร¹ เอกกณิสร์ ล้วนแก้ว¹ และปรารธนา แซ่ฮึง¹

¹สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
sitseenee2540@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจกสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลทั้งการศึกษาจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ที่กระตุกบ้านสะแกราย มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าจกสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม (2) เพื่อศึกษาสาเหตุการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการทอผ้าจกสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม และ (3) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจกสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า (1) ประชาชนที่อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านสะแกราย ร้อยละ 95 เป็นผู้ที่มีเชื้อสายไทยทรงดำ โดยการทอผ้าจกสะแกรายนี้ถือเป็นการทอผ้าสำหรับสวมใส่ในการดำเนินชีวิตและการประกอบพิธีกรรมต่างๆของชาวไทยทรงดำ ซึ่งลวดลายผ้าที่มีเอกลักษณ์ คือ ผ้าลายแดงโม (2) ปัจจุบันความทันสมัยและเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ ส่งผลให้ขาดคนรุ่นใหม่ในการสืบทอดภูมิปัญญา (3) มีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้าที่กระตุกบ้านสะแกรายขึ้น เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจกสะแกรายให้คงอยู่สืบต่อไปยังคนรุ่นหลัง และเป็นการพัฒนาท้องถิ่นให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญาเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้าจกสะแกรายและวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวไทยทรงดำ

คำสำคัญ: การอนุรักษ์, ภูมิปัญญาการทอผ้า, ผ้าจกสะแกราย

Intellectual Conservation Guidelines for the Weaving of Jok Sakae Rai, Don Yai Hom Subdistrict, Mueang District, Nakhon Pathom Province

Chayanan Kaewtongpan¹, Rarinporn Laemsuwannakul¹, Saranya Pumtakong¹,
Sitseenee Inprai¹, Aekanit Launkaew¹ and Pradtana Saeueng¹

¹Social Studies Program Faculty of Humanities and Social sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University
sitseenee2540@gmail.com

Abstract

The study of conservation guidelines for Jok Sakae Rai weaving wisdom from Don Yai Hom Subdistrict, Mueang District, Nakhon Pathom Province, is qualitative research. The methods of collecting data have collected both documents and interviews with those involved in the operations of Ban Sakae Rai Weaving Loom Community Enterprise Group with the following objectives: (1) to study the wisdom of Jok Sakae Rai weaving from Don Yai Hom Subdistrict, Mueang District, Nakhon Pathom Province. (2) To study the reasons for the change of the Jok Sakae Rai weaving wisdom from Don Yai Hom Subdistrict, Mueang District, Nakhon Pathom Province, and (3) to study the guidelines for preserving the weaving wisdom of Jok Sakae Rai, Don Yai Hom Subdistrict, Mueang District, Nakhon Pathom Province. The results showed that (1) People who live in the villages Sakae Rai, 95%, are of Thai Song Dam descent. The waving of Jok Sakae Rai is considered a weaving for wearing in daily life and performing various rituals of the Thai Song Dam, in which the unique fabric pattern is watermelon pattern. (2) Nowadays, modern technology and changing the economy have resulted in lacking a new generation to inherit wisdom. (3) Establishment of Ban Sakae Rai Weaving Loom Community Enterprise Group to preserve the wisdom of Jok Sakae Rai weaving cloth to be passed down to future generations. And it is a local development to be a source of knowledge about the wisdom of weaving, dress, and culture of Thai Song Dam.

Keywords: Preservation, Weaving Wisdom, Jok Sakae Rai Cloth

1. บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนับเป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ของชาวบ้านที่บรรพบุรุษสั่งสมดูแลเก็บรักษาความรู้ไว้ เพื่อถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา เป็นความรู้ความสามารถอันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการลงมือทำ ทดลองปฏิบัติ ลองผิดลองถูกจนเกิดความชำนาญ รู้จริง เชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ เป็นรากฐานที่หล่อหลอมให้คนในชุมชน รู้สึกหวงแหนในภูมิปัญญาของตนเอง มีจิตสำนึกร่วมกันอนุรักษ์รักษาฟื้นฟูพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น (ถวิล อรัญเวศ , 2556)

เนื่องจากสังคมไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะเทคโนโลยีและการติดต่อสื่อสารเป็นไปได้ง่าย ทำให้วัฒนธรรมตะวันตกและวัฒนธรรมอื่น ๆ เผยแพร่เข้ามาในประเทศไทย ด้วยเหตุนี้การเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมและค่านิยม ความชอบของคนไทย อีกทั้งคนไทยบางกลุ่มมีการขาดจิตสำนึกต่อสาธารณะ ไม่เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาเก่าแก่ และไม่รู้สึกรักภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนของตนเอง แม้บุคคลส่วนมากจะหันเหลี่ยงตามไปกับการเปลี่ยนแปลงกับความทันสมัยของโลก แต่ยังมีบุคคลอีกกลุ่มหนึ่ง เช่น ผู้นำชุมชนที่มีองค์ความรู้ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น และปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ที่ยังเห็นความสำคัญและต้องการที่จะอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็นผู้ส่งเสริมเอกลักษณ์เหล่านี้ไว้

และไม่เปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางการพัฒนาสมัยใหม่ ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ยังมุ่งหวังที่จะปลูกจิตสำนึกให้คนไทยเห็นคุณค่าและเกิดความภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง โดยเฉพาะคนไทยรุ่นใหม่ ให้เข้าใจถึงคุณค่า รู้สึกภูมิใจ และมีจิตสำนึกที่ต่อกันภูมิปัญญาท้องถิ่น (ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ, 2549)

“ไทยทรงดา” หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่พูดภาษาไทย คนไทยเรียกชนกลุ่มนี้ว่า ลาว หรือ ลาวโซ่ง เพราะอพยพจากเมืองเดียนเบียนฟู อยู่ทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม ผ่านมายังประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นิยมแต่งกายด้วยสีดำ จึงเรียก ไทยทรงดา ตามลักษณะเครื่องแต่งกาย (ศิริพร ทองเพชร, 2557)

วัฒนธรรมการแต่งกายของไทยทรงดา เป็นวัฒนธรรมหนึ่งซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มของชาวไทยทรงดาที่ยังดำรงลักษณะเด่นของกลุ่มตนไว้ ไม่เหมือนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น โดยเฉพาะเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มของชาวไทยทรงดาทากันเองทั้งสิ้น ไม่ว่าจะงานมงคลหรืองานอวมงคล จะใช้เสื้อผ้าแบบเดียวกันทั้งหญิงและชาย ยกเว้นในงานพิธีกรรมจะต้องใส่ชุดพิเศษ เสื้อผ้าของชาวไทยทรงดา นิยมใช้สีดำ หรือครามเข้มเป็นประจักษ์จนได้ชื่อเรียกว่า “ไทยทรงดา” ส่วนสีอื่นจะเป็นเพียงสีที่นำมาตกแต่งเพื่อให้สวยงามเท่านั้น

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ก็กระตุกบ้านสะแกราย มีผลิตภัณฑ์ที่ชื่อว่าผ้าทอลาวโซ่ง ตั้งอยู่ที่อยู่ เลขที่ 1 หมู่ 9 บ้านสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม มีการตั้งถิ่นฐานที่บ้านสะแกรายนี้ โดยหมู่ 9 ทั้งหมดมีเชื้อสายไทยทรงดากว่าร้อยละ 95 ในชีวิตประจำวันการแต่งกายของคนไทยทรงดามี 2 แบบ คือ เสื้อผ้าสำหรับใส่ในชีวิตประจำวันและสำหรับใส่ในงานประเพณี งานรื่นเริงต่าง ๆ โดยลายผ้าถุงถือเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ก็กระตุกบ้านสะแกรายจะเป็นการทอผ้าลายแดงโม ผ้าฝ้าย ผ้าขาวม้า และผ้าไหมผสม การเริ่มต้นกิจการช่วงแรกได้ศึกษาเรียนรู้จากกลุ่มทอผ้าอื่น ๆ เพิ่มเติม เพื่อเป็นการพัฒนาทักษะฝีมือ และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพัฒนาชุมชนอำเภอเมือง และจังหวัดในการสนับสนุนก็ทอผ้า ทุนในการซื้ออุปกรณ์ วัตถุดิบในการทอผ้า จึงถือเป็นแรงสนับสนุนในการพัฒนาตลอดจน จนได้นำผลิตภัณฑ์เข้าประกวดและผ่านการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน OTOP หาดดาว เมื่อพ.ศ. 2559 โดยผ้าที่ส่งคัดสรรเป็นผ้าที่กระจุกหัวใจลายทวารวดีในผ้าลายแดงโมซึ่งถือเป็นลวดลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดนครปฐม (นภัค ตรีแดงน้อย, 2559)

กระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีของประเทศไทยที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบต่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ก็กระตุกบ้านสะแกราย ชาวคนรุ่นใหม่ที่ต้องการสืบสานต่อ โดยเฉพาะรูปแบบการแต่งกายแบบไทยทรงดาที่เคยสวมใส่ในชีวิตประจำวันกลับค่อย ๆ ลดลงและสูญหายไปจากชุมชน เหลือเพียงการแต่งกายในพิธีกรรมสำคัญเท่านั้น

จากปัญหาดังกล่าวสามารถแสดงให้เห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้ช่วยกันสร้างสรรค์และสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยการเก็บรักษาความรู้ที่ได้รับมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น โดยการใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในการถ่ายทอดให้กับลูกหลานจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ให้กับคนในครอบครัวก่อน และพัฒนาไปสู่สังคมในชุมชนท้องถิ่น เป็นการสะท้อนความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อม ความเชื่อ ประเพณี และการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดจินตนาการทางความคิด ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการเก็บข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์ถึงภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกราย สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกราย และแนวทางอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าจากสะแกราย ที่สะท้อนถึงความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชน เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อม ความเชื่อ ประเพณี นั้นสามารถคิดค้นถ่ายทอดออกมาเป็นลวดลายบนผืนผ้า แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการถ่ายทอดทางภูมิปัญญาในการประยุกต์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติรอบกาย และยังแสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของคนรุ่นก่อนเกิดความภาคภูมิใจ ดังนั้นเราคนไทยควรช่วยกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ให้เป็นมรดกของชุมชนสืบไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกราย ต. ดอนยายหอม อ. เมือง จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อศึกษาสาเหตุการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม
3. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 ประชากร

3.1.1 ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าจากสระแกราย

ประชาชนชาวบ้านในชุมชนบ้านสระแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ที่ดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย

3.1.2 ผู้ได้รับการถ่ายทอด/สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าจากสระแกราย

สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการทอผ้า กี่กระตุกบ้านสระแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ที่ยังมีการดำเนินงานในปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบบันทึกการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยมีการกำหนดแนวคำถามสำหรับใช้ในการสัมภาษณ์ที่ครอบคลุมเนื้อหาและเรื่องราวที่ต้องการทราบจากผู้ถูกสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าแล้ว

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3.1 การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research)

เป็นการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารบทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ วารสารงานวิจัยและสื่อต่าง ๆ เช่น อินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์ วารสารต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาการทอผ้าจากของชุมชนบ้านสระแกราย อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม และที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าจาก

3.3.2 การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) และการสัมภาษณ์พูดคุยแบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview)

เป็นการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า กี่กระตุกบ้านสระแกราย ที่เป็นประชาชนชาวบ้านในชุมชนบ้านสระแกรายที่ดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ้าจากสระแกราย รวมถึงผู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าจากสระแกราย

3.3.3 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และ แบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participant Observation)

ใช้การลงเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยผู้วิจัยต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการทอผ้าในทุกกระบวนการและทุกขั้นตอน

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลพรรณนาความ (Descriptive Analysis) โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากปรากฏการณ์บนพื้นที่ที่ศึกษาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย สาเหตุการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย และแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย ของชุมชนบ้านสระแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม

4. ผลการวิจัย

4.1 ภูมิปัญญาในการทอผ้าจากสระแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในบ้านสระแกราย หมู่ 9 ทั้งหมดมีเชื้อสายไทยทรงดำกว่าร้อยละ 95 โดยในชีวิตประจำวันการแต่งกายของคนไทยทรงดำมี 2 แบบ คือ เสื้อผ้าสำหรับใส่ในชีวิตประจำวันและสำหรับใส่ในงานประเพณี งานรื่นเริงต่าง ๆ จึงได้รวมกลุ่มวิสาหกิจขึ้น ปี พ.ศ. 2548 ทอผ้ากี่กระตุกขึ้นโดยทอผ้าลายแดงโม ผ้าฝ้าย ผ้าขาม้า และผ้าไหมผสม ซึ่งการเริ่มต้นกิจการช่วงแรกได้ศึกษาเรียนรู้จากกลุ่มทอผ้าอื่น ๆ เพิ่มเติมเพื่อเป็นการพัฒนาทักษะฝีมือ และได้รับการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชนอำเภอเมือง แลจังหวัดในการสนับสนุนที่ทอผ้า ทุนในการซื้ออุปกรณ์ วัสดุดิบในการทอผ้า การพัฒนาตลาดขาย จนได้นำผลิตภัณฑ์เข้าประกวดและผ่านการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน OTOP หาดาวเมื่อ พ.ศ. 2559 (วิทยา มียอด , สัมภาษณ์ 1 มีนาคม 2563)

4.2 สาเหตุการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

สาเหตุการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เนื่องจากในปัจจุบันไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย และการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ค่านิยม อีกทั้งเยาวชน

รุ่นใหม่ยังขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะในปัจจุบันวัยรุ่นให้ความสำคัญกับเสื้อผ้าแฟชั่นที่ทันสมัยตลอดจนกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีของประเทศไทยที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบต่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ที่กระตุกบ้านสะแกกราย ชาตคนรุ่นใหม่ที่ต้องการสืบสานต่อ (วิทยา มียอด , สัมภาษณ์ 1 มีนาคม 2563)

4.3 แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ที่กระตุกบ้านสะแกกราย มีแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม (วิทยา มียอด , สัมภาษณ์ 1 มีนาคม 2563) ดังนี้

4.3.1 การเสริมสร้างปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นผู้ดำเนินการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกกราย

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้าที่กระตุกบ้านสะแกกราย ได้คัดเลือกให้ นายวิทยา มียอด เป็นผู้ดำเนินการอนุรักษ์การทอผ้าจากสะแกกราย เนื่องจากเป็นผู้ที่มีองค์ความรู้และเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ทั้งหมดให้กับผู้ที่สนใจในการทอผ้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ และได้เป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี

4.3.2 การสืบสานสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกกราย ไปสู่คนรุ่นต่อไป

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้าที่กระตุกบ้านสะแกกราย มีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ประจำกลุ่ม คือ ผ้าลายแดงโม ซึ่งเป็นลายพื้นฐานที่ใช้ทอลงผ้าสำหรับสวมใส่เป็นเครื่องแต่งกายของชาวไทยทรงดำ และลวดลายประจำจังหวัด คือ ลายทวารวดี ที่ทางคณะครูโรงเรียนราชินีบูรณะ ได้ออกแบบให้มีการทอลงผ้าสำหรับสวมใส่เป็นเสื้อลายผ้าไทย โดยการสืบทอดภูมิปัญญาควรเริ่มจากการปลูกฝังอัตลักษณ์ท้องถิ่นของตนจากคนในครอบครัวกันก่อนโดยเฉพาะลูกหลาน เพื่อที่เด็กจะได้เห็นถึงความสคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นและซึมซับไปโดยปริยาย

4.3.3 การปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกกราย

การรณรงค์ให้คนในท้องถิ่น ตระหนักถึงคุณค่าเกิดความภูมิใจเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยการปลูกจิตสำนึก ส่งเสริม สนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่น และถือได้ว่าภูมิปัญญาการทอผ้าของชาวมุสลิมบ้านสะแกกรายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน

4.3.4 การส่งเสริมกิจกรรมร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกกรายของชุมชน

มีการส่งเสริมการจัดกิจกรรมการทอผ้า รวมรณรงค์การใช้ผ้าโดยการประยุกต์เข้ากับงานบุญประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน จัดให้มีการกระตุ้นหรือออกงานเพื่อพัฒนาผ้าจากสะแกกรายที่มีลวดลายดั้งเดิมผสมผสานเป็นลายประยุกต์เป็นลวดลายใหม่ ๆ ที่มีคุณภาพมากขึ้นและมีความสวยงามแต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ลวดลายดั้งเดิมอยู่ เน้นการส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวกับการให้ความรู้และการสาธิตลงมือปฏิบัติในการผลิตผ้าจากสะแกกราย

4.3.5 การจัดการความรู้และการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาให้ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกกรายให้ดำรงอยู่

ชาวบ้านสะแกกราย ได้มีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้าที่กระตุกบ้านสะแกกรายหรือศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้าจากสะแกกราย เพื่อเป็นหนึ่งในแนวทางการอนุรักษ์ ไม่ให้ภูมิปัญญาการทอผ้าจากตกหล่นหรือสูญหายไป

5. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

5.1 ภูมิปัญญาในการทอผ้าจากสะแกกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

ภูมิปัญญาในการทอผ้าจากสะแกกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม มีความเป็นมาจากการที่กลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยทรงดำได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ หมู่บ้านสะแกกราย ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม สอดคล้องการสมมติฐานของการวิจัยข้อที่ 1 ทั้งนี้เป็นเพราะว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านสะแกกรายส่วนใหญ่ร้อยละ 95 มีเชื้อสายไทยทรงดำ และได้มีการคิดค้นลายผ้าสำหรับทอที่เป็นเอกลักษณ์คือ ผ้าลายแดงโม ผ้าลายหัวใจ ผ้าลายทวารวดี นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรธนา โชคบันดาลสุข ที่ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้า ตีนจกไท-ยวน ในจังหวัดราชบุรี พบว่าลวดลายผ้าตีนจกซึ่งเป็นลายดั้งเดิมของชาวไทย-ยวนราชบุรี มี 8 ลาย คือ ดอกเสี้ยว กาบหน้าหมอน โกงแก้ง กาบดอกแก้ว โกงแก้ง ซ้อนเสี้ยว กาบซ้อนหัก และหักนกคู้ ตลอดจนมีปราชญ์ชาวบ้านที่สามารถเผยแพร่ถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกไท-ยวน ไปยังกลุ่มคนที่สนใจ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับประเวศ วะสี (2530,น.75) ซึ่งได้กล่าวถึง ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสมอง มีความสามารถในการคิดค้น และสามารถถ่ายทอดจากการสั่งสมประสบการณ์มาช้านาน เป็นความรู้ที่สืบทอดจากการดำรงชีวิตที่เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็นมรดกทางด้านวัฒนธรรม นอกจากนี้ ประภากร แก้ววรรณ (2551 อ้างจาก สมจิต พรหมเทพ, 2543) กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสคัญต่อชาวบ้าน ครอบครัว ชุมชน และสังคม ดังนี้คือ

1. เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตอันยาวนาน จนกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของตนเองและชุมชนตลอดมา
2. เป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคน ประพฤติปฏิบัติอย่างมองเห็นแนวทางที่ดี และมีความเชื่อสืบต่อกันมา
3. เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่า ไม่ด้อยไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์
4. เป็นข้อมูลพื้นฐานของการตลาด การชีวิต และการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
5. เป็นแนวทางในการปรับตัวของชุมชน ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน
6. ช่วยเพิ่มความสมดุลระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมกับประชาชน เพราะต่างพึ่งพาอาศัยกันและกัน

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาในการทอผ้าจากสระแกราย ตาบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเกิดจากการปรับตัวของคนในชุมชน สังคม เพื่อนำมาเป็นรากฐานของการพัฒนาสังคม ชุมชน วัฒนธรรม และการตลาด ทัศนคติของคนในชุมชน ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปของความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี

5.2 สาเหตุการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย ตาบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

สาเหตุการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย ตาบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม มาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่เจริญก้าวหน้าในปัจจุบัน ซึ่งมีความทันสมัยและสะดวกรวดเร็วกว่าการทอในแบบดั้งเดิม โดยสอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัยข้อที่ 2 ทั้งนี้เป็นเพราะว่า เยาวชนรุ่นใหม่ยังขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงทำให้ขาดผู้ที่สืบต่อดูแล ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย เนื่องจากในปัจจุบันวัยรุ่นให้ความสำคัญกับเสื้อผ้าแฟชั่นที่ทันสมัยตามค่านิยมมากกว่าที่จะใส่ใจเสื้อผ้าทอมือหรือผ้าเย็บปักเองที่มีสีสันไม่สะดุดตา นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ภทรวดี อัครลา และ การุณย์ บัวเดือน ที่ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง วิธีการอนุรักษ์ผ้าไหมมัดหมี่ของชาวบ้านห้วยแคน อ.อำเภอคูริง จังหวัดมหาสารคาม พบว่าชาวบ้านห้วยแคนมีความภูมิใจในภูมิปัญญาพื้นบ้านในท้องถิ่นของตนเองในเรื่องผ้าไหมมัดหมี่ และได้มีการพัฒนาวิธีการทอให้มีความหลากหลาย ได้แก่ การมัดหมี่ด้วยฝีมือและการทอผ้าไหมมัดหมี่ด้วยเครื่องจักร และมีการผลักดันผ้าไหมให้เป็นสินค้าที่ได้รับความนิยม ปลุกฝังเยาวชนในชุมชนให้มีจิตใจรักในท้องถิ่นของตนเองโดยการจัดงานแสดงสินค้าผ้าทอแล้วถ่ายทอดวิธีการทอผ้าไหมให้แก่ลูกหลานเพื่อสืบต่อดูแลต่อไป และสอดคล้องกับงานวิจัยของ (ศักดิ์ชัย เกียรติจินดา คินทร์, 2542 :น 2) กล่าวว่า เนื่องจากสังคมไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะเทคโนโลยีและการติดต่อสื่อสารเป็นไปได้ง่าย ทำให้วัฒนธรรมตะวันตกและวัฒนธรรมอื่นๆ แฝงแพร่เข้ามาในประเทศไทย ด้วยเหตุนี้การเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมและค่านิยม ความชอบของคนไทยส่วนหนึ่งเกิดจากปัจจัยดังกล่าว จะเห็นได้ว่าคนไทยในปัจจุบันมีค่านิยมและพฤติกรรม ที่หันไปเน้นวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเพิ่มมากขึ้น จนทำให้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกละเลย ไม่สนใจ และไม่เห็นความสำคัญ ในที่สุดการดำรงอยู่ซึ่งเอกลักษณ์ไทยจะไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ การขาดความภูมิใจในรากเหง้าของตนเองนี้ไม่เพียงแต่จะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของเอกลักษณ์ไทย ยังส่งผลกระทบต่อโอกาสที่จะได้รับประโยชน์ในการสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้า และบริการจากความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอีก

สรุปได้ว่า สาเหตุการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย ตาบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม นั้นมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่เจริญก้าวหน้าในปัจจุบัน ซึ่งมีความทันสมัยและสะดวกรวดเร็วกว่าการทอในแบบดั้งเดิม และในปัจจุบันมีค่านิยมและพฤติกรรมต่างๆที่เข้ามา ที่เน้นวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเพิ่มมากขึ้น ทำให้คนรุ่นหลังขาดจิตสำนึกต่อสาธารณะ ไม่เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาเก่าแก่ และไม่รู้สึกรักภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนของตนเอง จึงทำให้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกละเลย ไม่สนใจ และไม่เห็นความสำคัญ ในที่สุดการดำรงอยู่ซึ่งเอกลักษณ์ท้องถิ่น จะไม่สามารถ ดำเนินต่อไปได้

5.3 แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย ตาบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย ตาบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม นั้นมีวิธีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย และดำเนินการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย โดยการนำสินค้าไปขายที่ร้านสินค้า OTOP ของจังหวัดนครปฐม และมีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ก็กระตุกบ้านสระแกรายขึ้น สอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัยข้อที่ 3 ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ผ้าจากสระแกรายถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวไทยทรงดำ ที่ควรอนุรักษ์ไว้ให้แก่คนรุ่นหลังได้สืบสานต่อ และเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สนใจในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย ได้เข้ามาศึกษา เรียนรู้ ล้อมมือปฏิบัติด้วยตนเอง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชมภูณัฐ ชมพูพันธ์ ที่ทำการศึกษารื่อง แนวทางการอนุรักษ์ และฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจก ของชาวจังหวัดเลย พบว่า ผู้ทอผ้าตีนจกทุกคนได้รับการ

ถ่ายทอดมาจากมารดา หรือเครือญาติใกล้ชิด ทั้งนี้ผ้าทอตีนจกอยู่ในความต้องการของตลาด และกลุ่มทอผ้าต้องการมีส่วนร่วมให้พื้นที่ฟูการทอผ้าตีนจกในจังหวัดเลย โดยแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าตีนจกในจังหวัดเลย ได้แก่ จัดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ดังนี้ (1) กำหนดกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มทอผ้าที่เข้มแข็ง มีศักยภาพในการดำเนินงาน (2) กำหนดรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ ต้องมีกระบวนการที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง (3) เจ้าของภูมิปัญญา ต้องเป็นบุคคลในชุมชนเป้าหมายมีความสามารถ ได้รับการยอมรับจากสมาชิกกลุ่ม (4) ผู้รับการถ่ายทอด ต้องเป็นผู้สนใจ มีความตั้งใจจริง (5) สถานที่ถ่ายทอดได้แก่ บริเวณกลุ่มทอผ้า และบ้านพักของผู้เชียวบรม (6) ระยะเวลาถ่ายทอด แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ อบรมเชิงปฏิบัติการ และติดตามผล (7) วิธีการถ่ายทอดความรู้เป็นลักษณะการอบรมเชิงปฏิบัติ แต่บรรยากาศการถ่ายทอดเป็นไปอย่างไม่เป็นทางการ และ (8) การประเมินผลการถ่ายทอดภูมิปัญญา

สรุปได้ว่า แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจากสระแกราย ตาบลดอนยายหอม อําเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เกิดจากกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดกันมา ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่เดิมจากผู้ที่มีประสบการณ์ที่เชี่ยวชาญจนเกิดทักษะ และสามารถแก้ไขปัญหาพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย จนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ๆตามสมัยนั้น ๆ และได้ถ่ายทอด สืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุดเพื่อให้สามารถ ารอยู่ควบคู่กับชุมชนและสังคมสืบต่อไป

6. ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานภาครัฐควรเข้ามาสนับสนุนความรู้ความเข้าใจ ทักษะ วัสดุ อุปกรณ์ งบประมาณที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าให้ผู้ที่สนใจได้รับรู้ เพื่อเป็นแนวทางการตัดสินใจในการสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าต่อไป
2. มีการจัดการอบรมให้ความรู้แก่ผู้ที่สนใจได้เข้ามาเรียนรู้ถึงกระบวนการทอผ้าจากสระแกราย ตาบลดอนยายหอม อําเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เพื่อให้เกิดความเข้าใจกระบวนการทางานของกลุ่มทอผ้าจกอย่างแท้จริง โดยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองทุกขั้นตอน
3. ประชาสัมพันธ์ สร้างความรู้ ความเข้าใจให้แก่ผู้สนใจศึกษาเรียนรู้ และคนในชุมชน เนื่องจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ก็กระตุกบ้านสระแกรายถือว่าเป็นรัฐวิสาหกิจชุมชน ดังนั้น การประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนและคนทั่วไปได้รับทราบถึงกิจกรรมดังกล่าว ย่อมจะทำให้ผู้นอยากมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการทอผ้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ก็กระตุกบ้านสระแกรายมากยิ่งขึ้น
4. ประสานความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐระดับประเทศจนถึงระดับพื้นที่ เนื่องจากผ้าจกสระแกรายไทยถือเป็นที่ยูักกันดีในสังคม ดังนั้น การประสานงานกับภาครัฐหรือข่ายระดับประเทศและระดับท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะจะสามารถสร้างตลาดใหม่ให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี

7. กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ 1) คุณวิทยา มียอด และคณะ ที่ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการลงพื้นที่ศึกษาวิจัย และ 2) ผศ.ดร.ปารัตนา แซ่อึ้ง ที่ให้คำปรึกษาและให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ยิ่งในการดำเนินการศึกษาวิจัย ที่มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลจนทำให้การดำเนินการวิจัยครั้งนี้สามารถสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยเรื่องนี้เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าจกสระแกราย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าจกสระแกรายให้คงอยู่ สืบต่อไปยังคนรุ่นหลัง

8. เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

ประเวศ วสี. (2553). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา ในการสมนาทางวิชาการเนื่องในงานวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย ๓๓ เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: สํานักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ.

วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2530). ผ้าไทย พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

วิทยานิพนธ์

พระครูประภัทรสุตธรรม (วีรศักดิ์ ปภสสโร). (2560). การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของกลุ่มทอผ้าไหม

บ้านดุนาหนองไผ่ ตำบลนาหนองไผ่ อําเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยุภาพร เจริญวัฒนณีชัย. (2560). แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ กรณีศึกษา ผ้าไหมมัดหมี่ ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, สาขาการพัฒนารัฐบาล, คณะสังคมสงเคราะห์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บทความในวารสาร

ชมภูนาฏ ชมพูพันธ์. (2559). แนวทางในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกของชาวจังหวัดเลย. Journal of Community Development Research, 6 (2 มีนาคม 2559), 22.

ภัทรวดี อัครลา. (2558). วิธีการอนุรักษ์ผ้าไหมมัดหมี่ของชาวบ้านห้วยแคน อำเภอภูตราง จังหวัดมหาสารคาม. วารสารสหวิทยาการวิจัย ฉบับบัณฑิตศึกษา, 4 (2 เมษายน-มิถุนายน 2558), 95-101.

วรรณมา โชคบันดาลสุข. (2559). การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกไท-ยวนในจังหวัดราชบุรี. วารสารสมาคมนักวิจัย, 21(1 (มกราคม 2559)), 166.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

นภัก ตรีแดงน้อย. (13 ตุลาคม 2559). ผ้าทอมือไทยทรงดำ ของดีเมืองนครปฐม. สืบค้นจาก <https://www.posttoday.com/economy/sme/460082>.

ประกายกร แก้ววรรณ. (ม.ป.ป.). แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. สืบค้นจาก <http://www.udru.ac.th/oldsite/attachments/elearning/10/08>.

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์. (ม.ป.ป.). กลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ที่กระตุกบ้านสะแกราย. สืบค้นจาก <http://crafttown.su.ac.th/index.php/entrepreneur-information/entrepreneur-nakhonpathom/1-otop-ban-sakaerai?showall=1&limitstart=>.

การสัมภาษณ์

วิทยา มียอด. ผู้สัมภาษณ์ชาวบ้านกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้า ที่กระตุกบ้านสะแกราย ต. าบคอนยายหอม อ. เกอเมือง จังหวัดนครปฐม. สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2563.